

A CLODIUS - PER

Makk Ferenc V. évf. történelem-latin-görög szak

A Ciceróval foglalkozó hatalmas terjedelmű tudományos irodalomban az egyik legproblematisabb és éppen azért a legeltérőbbben is magyarázott problémák közé tartozik Cicero és Clodius - az utóbbi teljes nevén Publius Clodius Pulcher - egymáshoz való viszonya. Kettejük konfliktusa és személyes párharca egy évtizedig tartott. Ellentétük i. e. 61 elején kezdődött, s csak Clodiusnak i. e. 52 elején bekövetkezett halálával ért véget. Ez az évtized a római köztársaság - a libera respublica - lassu haldoklása korának szerves része, amely időszakban a különböző társadalmi erők egyre éleződő harca a legkülönbözőbb formákon keresztül jelentkezett. Mindkét politikusunk az események legaktívabb szereplői közé tartozott, és ezért is már régóta vitatott probléma az, hogy Cicero és Clodius egy évtizeden át végigvonuló konfliktusán keresztül hogyan jelentek a különböző társadalmi erők egymással való ellentétei. Ebből a szempontból különösen Clodius alakja, egész politikai tevékenysége és a mögötte felsorakozó erők megragadása és helyes megajzolása képezte a kérdés legproblematisabb oldalát. Elmondhatjuk, hogy ugyanezen jellegű probléma megnyugtató megoldása Ciceróra vonatkozólag sem történt meg teljes mértékben. De a legeltérőbb vélemények Clodiusszal kapcsolatban hangzottak el. Mommsen szerint Clodius, akit ő "bandavezérnek" titulál, közönséges anarchista volt, akinek politikai tevékenységében sem miféle következetesség nem volt.^{1/} Carcopino Clodiusban csupán Caesar agent-provocateur-jét látja, akit Caesar csak arra használt fel, hogy "fékentartsa Pompeiust és zaklassa a senatorokat".^{2/} Ferrero szerint pedig "Clodius amaz elfajzottak és erkölcsi örültek közé tartozott, akik gyakran fölbukkannak a hanyatló nemesi családok körében, azok nyügeként".^{3/}

^{1/} Mommsen : A rómaiak története VII., Bp. 1877., Franklin. ford. : Toldy István, 382-383. old.

^{2/} Carcopino : César, Hist. Gén. Hist. Rom. II., Paris, 1950, 759. old.

^{3/} Ferrero : Róma nagysága és hanyatlása, 1914, Révai. ford. : Lakatos László, 363. old.

Mahieu szerint Clodius egész politikai tevékenysége során Caesar érdekében járt el/4/. Ezzel homlokegyenest ellenkező véleményen van Ed. Meyer, aki szerint Clodius a maga egyéni céljait követte, egyéni politikát folytatott./5/ Maffio Maffii véleménye szerint Clodius a prototípusa volt annak az opportunistának, aki a demokrácia vállaira felkapaszkodva remélte a hírséget, a hatalmat./6/ Maskin a következőkben foglalja össze erről a kérdéstről alkotott véleményét : "Clodius Julius Caesarra támaszkodva nyerte el a tribunusi hatalmat, nyilván Caesar jóváhagyásával vitte keresztül négy törvényt, Caesar beleegyezésével kényszerítette száműzetésbe Cicerót, de mielőtt Caesar eltávozott Italiából, Clodius nem függött tőle és a maga politikáját folytatta./7/

Magunk számára a kérdést úgy tudhatjuk elfogadható módon tisztázni, hogyha Cicero és Clodius párharcát az első időktől egészen Clodius haláláig nyomon követjük. Éppen ezért a dolgozat feladatának azt tekintjük, hogy a Clodius és Cicero közti harc kiindulópontját a források segítségével vétele révén közelebbről megvizsgáljuk.

Cicero és Clodius ellenséges viszonyának kezdete kétségkívül Cicerónak Clodius elleni tanuvallomására vezethető vissza, amely a 61 elején megtartott Clodius-féle perben hangzott el. Egyetlen forrás sem tanuskodik arról, hogy ezt megelőzően kettejük között bármiféle nézeteltérés lett volna. Sőt adataink alapján joggal következtethetünk arra, hogy 61-et megelőzően politikájuk fő irányvonala megegyezett. Ezt mutatják olyan tények, mint az, hogy Clodius a Cicero által is támogatott Pompeius érdekében fejtett ki lázító tevékenységet Lucullus keleti hadseregében./8/ és az is, hogy Catilináék ellen is Cicero oldalán harcolt./9/

/4/ Mahieu : Étude biographique de Publius Clodius Pulcher, Louvain, 74 old.

/5/ Ed. Meyer : Caesars Monarchie, 107. old. /Maskin nyomán/

/6/ Maffio Maffii : Cicerone e il suo dramma politico, III. ed., Milano, 1933. 116 old.

/7/ Maskin, N. A. : Augustus principátusa kialakulása és társadalmi lényege. Bp., Akadémiai Kiadó, 1953. 27. old.

/8/ Plut. : Lucullus 34. Cic. : De haruspicum responso 20.

/9/ Plut. : Cicero 29

Meg kell vizsgálunk a tettejük között 61-ben bekövetkezett változás okát, 61 tavaszán Clodius ellen bírósági eljárást indítottak a Bona Dea ellen elkövetett szentségtörés miatt. Ókori forrásaink alapján jól ismerjük e szentségtörés körülményeit. /10/ Ezek szerint a patricius családból származó Clodius 62 decembere elején hárfásnőnek öltözve az éjjeli órákban beszökött Caesar házába, hogy ott - állítólag - Caesar feleségével találkozzék. A találkára kiszemelt időpont azért látszott megfeldőzőnek Clodius számára, mert ezen az éjszakán a római előkelő matronák Caesar házában, annak felesége, Pompeia és anyja, Aurelia vezetésével a termékenység istennője, Bona Dea számára titkos áldozati szertartásokat mutattak be, s ezeken férfi nem lehetett jelen. /Sőt minden férfihez tartozó tárgyat, holmit is a szertartások idejére a titkos misztériumok színhelyéről eltávolítottak./ Így ez idő alatt Caesar maga sem tartózkodhatott otthonában, hanem máshol kellett az éjszakát eltöltenie. Clodius ezt akarta kihasználni, s Pompeia egyik rabszolgájára - Abra - segítségével sikerült is bejutnia a házba, ahol azonban rajtavesztett, mert eltévedt, a nők rátalálva hangjáról felismerték, s nagy rémüldözésük közepette csak egy rabszolganő segítségével tudott a házból kimenekülni.

Miután a Clodius által megzavart ünnepegről hazatérő nők városzerte elmesélték Clodius vakmerő tettét, hamarosan a hivatalos fórumok is foglalkozni kezdtek az ügyvel. A senatusban Q. Cornificius tette először szóvá az ügyet. A senatus pedig az augurok és pontifexek véleményét kérte ki. A pontifexek szentségtörésnek ~~szertartás~~ nyilvánították Clodius tettét, majd utasításukra a Vesta-szűzek megismételték a szertartásokat. /11/ A pontifexek véleménye alapján Clodius ellen szentségtörés címen vádat emeltek. A consulok feladata volt a senatus határozata alapján

/10/ Plut : Caesar 9. 10 ; Cicero 28. ; Cicero : Att. 1. 12. 13. De har. resp. 17. ; Dio Cassius : Hist. Rom. 37. 45. ; Appianus : De bell. civ. 2. 14. Vell. Pat. : Hist. Rom. 45. ; Seneca : Epistulae 97. 2.

/11/ Dio Cassius : Hist. Rom. 37. 46.

az ilyenkor szokásos rogatio előterjesztése. Cicero közlése alapján tudjuk, hogy amikor a senatus ezt a határozatot meghozta a senatorok huzódoztak az ügytől. /12/ Clodius megpróbálta megnyerni magának a senatorokat, s eme próbálkozása nem volt teljesen hiábavaló. Mindenként azonban nem tudott megnyerni magának, így többek között Catót sem. /13/ Saját magáról viszont a következőket írja Cicero: „Nosmet ipsi, qui Lycurget a principio fuisse mos, cotidie demitigamus.” /14/ Ezek szerint maga Cicero is azon „boni viri” közé tartozott, akik Clodius kérésére nem akartak tevékenyen bekapcsolódni az ügybe.

Nyilvánvaló, hogy Cicero epe tartózkodásának megvolt a maga oka. Vajon mi készítethette Cicerót arra, hogy engedjen Clodius kéréseinek, amikor már a Bona Dea-féle szentségtörés első említésekor is a következőket írta Clodius teltéről: „... rem esse insigni infamia...” /15/ vagyis Clodius tette először nagyonis felháborította Cicerót, most mégis elfállt az aktívabb fellépéstől. Ennek egyik oka abból következik, hogy a Catilina-féle összeesküvés felszámolása kiváltotta ellenszempontú Cicero irányában egyáltalában nem szűnt meg ebben az időben. Cicero maga is jól látta ezt, s többször is tapasztalta. Cicero ellen már akkor megindultak a támadások Catilina társainak kivégzése miatt, amikor még consul volt. Ez Metellus Nepos részéről érte őt 63 decemberében. /16/ Még egy 60-ban íródott levelében is arról panaszkodik Cicero, hogy a Catilina-féle ügy miatt sokaknak gyűlölete és ellenségeskedése veszi körül. /17/ Nyilvánvaló, hogy 61 elején a gyűlölet és ellenségeskedés csak erőteljesebb lehetett vele szemben. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy mind azokkal szemben, akik támogatták őt Catilinának ellenében, Cicero a legmesszebbmenőkig barátságos volt, sőt nem mulasztotta el a melléte kifejtett tevékenységet a legoptimálisabban megjutalmazni. C. Antonius Hybrida, P. Sextius és Metellus Celer Macedóniába, illetve Galliába történt helyettesítésük is ezt mutatja. /18/

/12/ Cic. & Att. I. 13. 3. „... boni viri precibus Clodii remouentur a causa.”

/13/ U. o. „... instat et urget Cato.”

/14/ U. o.

/15/ Cic. : Att. I. 12. 3.

/16/ Cic. : Att. 2. 1. 6.

/17/ Cic. : Fam. 5. 2. 7.

/18/ Cic. : Fam. 5. 6. 5. 2. 3.

Ezek a tények számunkra éppen azért bírnak jelentőséggel, mert Clodius-ról viszont azt tudjuk, hogy az összeesküvés felszámolása idején szintén segített Cicerónak : "Cicero barátja volt Clodiusnak, aki a Catilina-féle összeesküvés idején a legkészségesebb segítőtársa volt, és testőri szolgálatot teljesített körülötte. /19/ Ez lehetett tehát az egyik döntő ok, amely Cicerót ekkor még arra készítette, hogy távolartsa magát a Clodius-féle ügytől, annak ellenére, hogy már kezdettől fogva elítélte Clodius tettét. Nagyon valószínűnek látszik az, hogy Clodius, amikor az egyes senatorokat megpróbálta rávenni arra, hogy tartsák távol magukat az ügytől, s ezzel akadályozzák meg annak valamiféle komolyabb következményét, Ciceró esetében éppen 63-as szolgálataira hivatkozhatott. Minden bizonnyal ez hatott Ciceróra. Itt még azt is feltételezhetjük, hogy ennél az akciónál Clodius segédeket alkalmazott, Clodius egyik nővérére, Clodiára gondolunk, aki ekkor Metellus Celer felesége volt. Plutarchos azt írja, hogy Clodia megpróbálta elcsábítani Cicerót, de ezt ennek felesége, Terentia, még idejében észrevette, s csirájában elfojtotta Clodia kísérletezéseit. Sőt éppen Terentia volt az, aki Clodia iránti haragja miatt arra kényszerítette Cicerót, hogy Clodius ellen fellépjen, és a perben ellene tanuskodjon. /20/ A polgári történetírás azt vallja, hogy Cicero Clodius elleni fellépésének kizárólag az volt az oka és célja, hogy ezzel nyugtassa meg a féltékeny Terentiát. /21/

Mi természetesen nem fogadjuk el azt, hogy Cicero pusztán ilyen indokok miatt tanuskodott Clodius ellen, de azt nem tartjuk lehetetlennek, hogy ebben az időszakban Clodia lehetett Clodius közvetítője Cicero felé. Ezt a funkcióját teljesítve találkozhatott több ízben is Ciceróval, s esetleg ez volt az a tény, amely feltűnhetett a római közönségnek, mely előtt nem volt ismeretlen Clodia kicsapongó életmódja. S amikor Clodia küldetése végülis nem járt eredménnyel, akkor terjedhetett el az a mendemonda Ciceróról és Clodiáról, amelyet Plutarchos leírt. Megengedhetjük magunknak azon

/19/ Plut. : Cicero 29

/20/ U.o.

/21/ Mahieu : i. m. 22 old.

lehetőség feltételezését, hogy Clodia közvetítő szerepet töltött be annál a ténynél fogva is, hogy ilyen funkciót Clodia már korábban is vállalt, amikor Metellus Nepos Cicero elleni fellépése alkalmával Cicero felkereste Clodiát és Pompeius feleségét is, hogy járjanak közben Neposnál és próbálják őt szándékáról lebeszélni. /22/ Bőt a későbbiekben is a Clodius-féle per megtörténte után, több alkalommal Clodia volt az, aki elsősorban Atticus révén közvetített Clodius és Cicero között. /23/

Kétségkívül ebben az időben Clodius javára határozta meg Cicero álláspontját az is, hogy Cicero ekkor még nem ismerte Pompeius véleményét a Clodius-féle ügyről. Ennek tárgyalására a későbbiekben még visszatérünk. Cicerót ekkor természetesen az is befolyásolta, hogy Clodius könyörgéseire a senatorok jelentős része távortartotta magát az ügytől. És emiatt Cicero egy helyütt annak az aggodalmának ad kifejezést, hogy az egész ügy a köztársaság számára nagy bajok forrásául szolgálhat még. /24/ Ez viszont azt bizonyítja, hogy bár Cicero távortartja magát a személyes fellépéstől, mégis eredendően elmarasztaló állásponton van Clodiuszal szemben. Ez előre vetíti annak árnyékát, hogy eleve ilyen alapokon állva nem lesz nehéz Cicerónak végülis fellépnie Clodius ellen. Clodius támogatóit 'improbi' kifejezéssel jelöli Cicero. Közéjük tartozott a 61-es év egyik consula, Pupius Piso is. Róla a következőket írja Cicero : „ . . nihil agens cum re publica, seiunctus ab optimatibus, a quo nihil speres boni rei publicae, quia non vult”. /25/ Ugyanerről a Piso consulról tudjuk azt is, hogy a Clodius iránti barátságtól vezettetve azon fáradozik, hogy a Clodius-ügyben a senatus határozatára a két consul által előterjesztett rogatiót a senatus vesse el. /26/ Clodius oldalán állt Q. Fufius Calenus néptribunus is. Ő volt az, aki első ízben igyekezett kipuhatolni Pompeius véleményét a Clodius-féle ügyvel kapcsolatban, s ezt egyenesen Piso consul biztatására tette /27/. Pompeius válasza : „ . . senatusque auctoritatem sibi omnibus in rebus maximam videri semperque visam esse. . . /28/ a senatusra nézve volt hízegő. Ezután megmozdultak Clodius

/22/ Cic. : Fam. 5. 2. 6.

/23/ Cic. : Att. 2. 9. 1.

/24/ Cic. : Att. 1. 13. 3.

/25/ Cic. : Att. 1. 13. 1.

/26/ Cic. : Att. 1. 13. 3.

/27/ Cic. : Att. 1. 14. 1.

/28/ Cic. : Att. 1. 14. 2.

ellenfelei is, miután világossá vált előttük, hogy Pompeius ebben a kérdésben a senatus oldalára helyezkedett, Messalla consulnak a senatusban feltett kérdés ére hasonló értelmű választ adott Pompeius./29/Pompeius tehát ismét Clodiusék ellen foglalt állást. Ez pedig igen jelentős tényezőnek számított, mert ezáltal Clodiusék terve nem vált valóra. Az ő céljuk éppen az volt, hogy kihasználva a Pompeius és a senatus között fennálló komoly nézeteltéréseket, Pompeiust a Clodius-ügyben maguk mellé állítsák. Pisoék nagyon jól ismerték ezeket az ellentéteket, hiszen éppen Piso volt az, akinek érdekében Pompeius fel akart lépni, hogy támogatásával consulnak válasszák meg, miután előzőleg már hosszabb időn keresztül Pompeius legatusa volt Metellus Neposszal együtt. Nyilvánvaló tehát, hogy az ő consullá választásával Pompeiusnak bizonyos céljai voltak. Ezért tehát Piso, Pompeius bizalmi embere, joggal számíthatott arra, hogy Pompeius mellettük fog ebben az ügyben szavazni. Amint láttuk, nem így történt. S ez nem tekinthető véletlennek. Ez csak folytatása volt annak a politikának, amelyet Pompeius a múlt év végén Brundisiumba érkezése után hadseregének váratlan feloszlásával kezdett el./30/ Valószínűnek tűnik, hogy Pompeius ezt azért tette, mert az előző évek sikertelen kísérletezései után azt remélte, hogy könnyebben érheti el célját, ha békés megegyezésre törekszik az optimatákkal.

Pisoék nem gondolhatták ekkor még, hogy Pompeius politikájában, vagy legalábbis politikájának módszereiben lényeges változás következett volna be. De mindenesetre ez az alkalom kedvezőnek látszott számukra, hogy Pompeiust színvallásra bírják. Még a helyet és az időpontot is úgy választották meg, hogy ezek is nekik kedvezzenek. Tudjuk azt, hogy a népgyűlés, amelyen Furfius megkérdezte Pompeiust, a Circus Flaminiusban volt, ahol éppen aznap tartottak vásárt./31/ Nyilvánvalónak látszik, hogy nem véletlenül történt a helynek és az időpontnak ilyen megválasztása. Pisoéknak éppen az volt a céljuk, hogy Pompeius a római plebs lehető legszamosabb gyülekezete előtt nyilatkozzék. Ez a tény is következtetni enged arra, hogy milyen erők kristályosodnak ki fokozatosan a szemben-

/29/ Cic. : Att. I. 14. 2.

/30/ Plut. : Pompeius 43

/31/ Cic. : Att. I. 14. 1.

álló erők mögött. Erre még utalni fogunk.

Amint láttuk, Pompeius válasza, bár diplomatikus volt, nem elégítette ki Clodius pártfogóit. Ezt igazolja az is, hogy ettől kezdve Piso fokozatosan ellenséges viszonyba kerül Pompeiusszal. /32/ Ez érthető is hiszen világsá vált előttük, hogy a Clodius-féle ügyben nem számíthatnak Pompeius segítségére. Annál kedvezőbben hatott ez Ciceróékra, s még határozottabb fellépésre készítette őket. Cicero most már tisztába jöhetett Pompeius politikai törekvéseivel, mert nyilvánvalóvá vált számára is, hogy Pompeius ezeket úgy szeretné megvalósítani, hogy ne kerüljön összeütközésbe az optimatá párttal. Ez volt az az egyik döntő tényező, ami Cicerót most már határozott fellépésre készítette Clodius ellen, miután meggyőződött arról, hogy kétségkívül a legnagyobb befolyással rendelkező politikus az ő pártja mellé csatlakozott. Valóban bekövetkezett az, amelyről Pompeiusnak 62-ben írt Cicero, mely szerint reméli, hogy Pompeius hazatérte után ismét létrejön közöttük az a politikai egyetértés, amelyik 63 végén eléggé meglazult. Cicero reménye most valósággá vált, hiszen nyilvánvaló, hogy amikor Pompeius "minden dologban a senatus tekintélyét nézi", ezzel egyuttal kifejezésre juttatta azt is, ami különösen Cicero számára volt fontos, hogy helyesli Cicero és a senatus Catilinák elleni eljárását is. Ez hiányzott eddig Cicerónak. Ezek után már nem kellett attól tartania, hogy a Catilina-ügy miatt az őt gyűlölő s a vele szembefordulók tábora a legnagyobb tekintéllyel rendelkező politikussal fog gyarapodni, ami ha bekövetkezett volna, figyelembe véve korábbi szoros politikai együttműködésüket, kétségkívül a legnagyobb csapást jelentette volna Cicero egész addigi politikájára. Miután tehát így alakultak a dolgok, már nem volt nagy akadálya annak, hogy most már ő maga is fellépjen Clodius ellen.

Erre a fellépésre őt most már olyan események is készítették, amelyek világosan mutatták azt, hogy az egész ügy egyre inkább túlnő a személyes kereteken, s egyre észrevehetőbb módon kezdi felvenni egymással szembenálló politikai erők harcának formáját. S ebben a politikai harcban Cicerónak is csatlakoznia kellett az egyik félhez, passzív szemlélő**ből** aktív szereplővé
/32/ Cic. : Att. I. 14. 6.

kellett válnia annak a félnek az oldalán, amely a Clodius-ügyben is azt a politikát folytatta, amely Cicero politikája is volt az utóbbi években.

A Clodius-ügy ekkori bonyodalmái egyre világosabban mutatták, hogy az egész per lényegében politikai perré lett. A senatus határozata folytán a consulok a népgyűlés elé terjesztették a rogatiót. Cicero adatai alapján joggal következtethetünk arra, hogy Clodiusék egy jól megszervezett ellenakciót készítettek elő erre az alkalomra. Ennek során Clodius embereinek egy csoportja C. Curio vezetésével a rogatio elutasítására szólította fel a népet. /33/ Curio embereinek jelölésére a „grex Catilinae” kifejezést használja Cicero. Ebből az derül ki, hogy a Clodius mögött felsorakozott erők egy része már a Catilina-összeesküvés idején is elleneséges álláspontot képviselt a Cicero-Cato féle politikai irányzattal szemben, s most ismét ott találjuk őket Cicero ellenfeleinek oldalán. Támogatta őket Piso consul is, aki ismét a rendkívüli bíróság összehívását elrendelő törvényjavaslat elfogadása ellen beszélt a népgyűlésen. A jó előre megszervezett akció másik mozzanatát az képezte, hogy a szavazófülkék bejárata előtt a diribitorok szerepét Clodius emberei töltötték be, akik egyetlen „Uti rogas”-t jelentő szavazótáblácskát sem osztottak ki, nyilván azért, hogy a szavazás során ily módon akadályozzák meg a rogatio elfogadását. Azonban Catóék sem maradtak tétlenek, s az optimata párt vezető egyéniségeinek, Catónak, Hortensiusnak és Favoniusnak fellépésére végül is a népgyűlés nem hozott határozatot. Az optimaták fellépése tehát meg tudta akadályozni, hogy a népgyűlés Clodiusra nézve kedvező döntést hozzon. Az optimaták akciója után a népgyűlést feloszlatták és összehívták a senatust. Óriási szavazattöbbséggel, négyszáz tizenöttel szemben, a senatus elfogadta a határozatot, mely szerint a consulok feladata a népet a javaslat elfogadására buzdítani. /34/ Fufius néptribunus ez alkalommal sem nyújtott be intercessiót. Ugyanis az optimaták határozott fellépése mind a népgyűlésen, mind pedig a senatusban világosan mutatta azt, hogy az optimata párt célja eltökélt

/33/ Cic. : Att. I. 14. 5

/34/ U. o.

és határozott : mindenképpen keresztülvinni Clodius bíróság elé állítását, Ilyen körülmények között Fufius számára nem látszott célravezetőnek a tribunusi *intercessio* alkalmazása. A senatus egy későbbi határozata is arról tanuskodik, hogy a legkomolyabban eltökélt szándéka volt Clodius bíróság elé állítása. A senatus ugyanis elhatározta, hogy amíg a törvényjavaslat ügyét dőlőre nem viszi, addig semmiféle más ügygel nem hajlandó foglalkozni./35/

Először azt tapasztaltuk, hogy Ciceróval együtt a senatus tekintélyes része engedett Clodius könyörgéseinek, most viszont szinte egyhanguan Clodius ellen foglalt állást. Ugy gondoljuk, hogy a senatus esetében is szerepet játszhattak azok az okok, amelyek Cicerónak az álláspontját is megváltoztatták, így Pompeius kedvező állásfoglalása a senatus politikája mellett, másrészt Piso, Fufius, Curio akcióiból világossá vált a senatus előtt is, hogy Clodiusék az optimatákkal szemben a római plebshez appellálnak, hiszen az a tény is, hogy a legnépesebb vásárok egyikén kérték ki Pompeius véleményét, azt célozta, hogy a plebs révén nyomást gyakoroljanak Pompeiusra. Hasonlóképpen Catilina egykori híveinek mozgósítása is serkentőleg hatott az optimatákra, akik most már nem törődtek Clodius sáránkozásaival, hanem a leghatározottabban és a legeggyöntetűbben léptek fel ellene, Clodius ekkor megindította személyes támadásait azok ellen, akik az eddigiek során ellene a legtevékenyebben léptek fel. „... *contiones miseris habebat, in quibus Lucillum, Hortensium, C. Pisonem, Messallam consulem contumeliose lahebat.* . . .”/36/ Az itt felsorolt nevek jól mutatják azt, hogy Clodius ellenfelei valamennyien az optimata párt vezető egyéniségei. Ugyanakkor azt is látjuk, hogy a sorozatos kudarcok után Clodius egyre inkább a fenti nevek által megjelölt személyek képviselte politikai irányzattal szembenálló erőkhöz, a popularis párti tömegekhez fordul. Ugyanezekben a népgyűléseken Clodius már Cicerót is megtámadta : „... *me tantum 'comperisse' omnia criminabatur.*”/37/ Sőt Clodius a legérzékenyebb ponton érintette Cicerót,

/35/ U. o.

/36/ U.o.

/37/ U.o.

amikor a "comperisse omnia" kifejezést használta. Ezzel mintegy gunyosan
 célzott Cicero Catilina elleni tevékenységére, melynek során Cicero több
 alkalommal is ezt a kifejezést használta Catilina megfélemlítésére az össze-
 esküvés leleplezése idején. Clodius ezt most Catilina egykori hívei felé
 propagandafelkérőül felhasználni, amiatt láttuk - eredményesen.
 Ugyanakkor ez azt is mutatja, hogy ekkor már Cicero is aktívan részt vett
 a Clodius-féle ügyben.

Március 15-ig a népgyűlés elfogadta a törvényjavaslatot, és megindított
 a bírósági eljárást. A bírósági tárgyalás lefolyásának pon-
 tos idejéről nincsenek adataink. Elfogadjuk Carcopino véleményét, mely
 szerint a per május első felében zajlott le. /38/

A szembenálló erők a bíróság összetételével kapcsolatban is össze-
 csaptak. A consuli határozat alapján a praetor választotta ki a bírakat, s
 így rendkívüli bíróság tárgyalta volna Clodius ügyét. Ezt is népgyűlésen kel-
 lett volna elfogadni. Hortensius azonban attól tartott, hogy ezt a javaslatot
 Fulvius néptribunus megvétózza, s ezért elfogadta annak javaslatát, amely-
 nek alapján Clodius ügyét végülis rendes, sorsolás útján létrehozott bíróság
 tárgyalta. Cicero maga nem volt megelégedve a bíróság összetételével, mert

szinte az már eleve Clodiusnak kedvezett. A per folyamán Clodius ellen
 a legkülönbözőbb vádakot hozták fel. Plutarchos szerint a tárgyalás folyamán
 sok nagy tekintélyű és tisztességes polgár tanuskodott Clodius ellen, s megvádol-
 ták hamis esküvel, csalással, vesztegetéssel és tisztességes nők elcsábításá-
 val. /39/ A vádlók között volt Lucullus is, aki rabszolgánokat idéztetett meg

tanúnak, akik szerint Clodius viszonyt kezdett a fiatalabb húgával, mikor
 már az Lucullus részéről azonban nemcsak ez
 a szempont jászolt közre. Ismeretes, hogy Lucullus keleti hadvezérsége
 idején Clodius megpróbálta felállítani ellene hadserege egy részét. Így ő
 azokat a katonákat, akik Lucullus leváltásán fáradoztak. Ezt
 nem is felejtette el Lucullus. /4/

/38/ Carcopino: l. i. m. 706. ld. 607.
 /39/ Plut.: Cicero 29.
 /40/ Dio Cassius: Hist. Rom. 37.
 /41/ Dio Cassius: Hist. Rom. 37. 40.
 /42/ Plut.: Cicero 29.

A tanúk között volt Cicero is. Az ő tanuvallomása azért volt döntő fontossága, mert Clodius azt állította, hogy a kérdéses napon nem is tartozkodott Rómában, hanem Interamniában volt./42/ Ezzel szemben Cicero a bíróság előtt azt állította, hogy ő maga beszélt Clodiuszal Rómában azon a napon, három órával a Bona Dea ünnepek megkezdése előtt./43/ Így Cicero tanuvallomása szétzúzta Clodius alibijét. Ekkor Cicero tanuvallomását Clodius jelenlévő hívei igen fenyegető közbeiktatásokkal akarták megzavarni, ezzel Cicero megfélemlítése volt a céljuk. Ez azonban nem következett be, de mégsem maradt hatás nélkül. Ugyanis ettől az incidenstől, s nyilván több hasonló is lehetett, olyanaira megrémültek a bírák, hogy fegyveres védőőrséget kértek maguk számára a senatustól, amit meg is kaptak. Plutarchos írja, hogy „az ellenséges közhangulattól megrémültek a bírák, és fegyveres őrökkel vették körül a törvényszéket. . .”/44/ Egy másik adata is nagy fontossága számunkra, e szerint ugyanis míg „Clodius ellen a senatus legbefolyásosabb tagjai fogtak össze”/45/. addig „a közné” /*fruos* / azonban szembehelyezkedett ezek kísérletével, s ennek Clodius bírái előtt nagy hasznát vette, mert a bírákon valóságos rémület vett erőt, amikor meglátták, mekkora tömeg áll Clodius mögött.”/46/

Ezek az adatok azért fontosak számunkra, mert jól mutatják, hogy a per folyamán teljesen kikristályosodott az a két párt, amely a Clodius-ügyben élesen szembekerült egymással. Az egyik oldalon az optimaták állottak, az optimata párt akkori legkiemelkedőbb vezetői : Cato, Lucullus, Catulus, Hortensius, C. Piso, Messalla és Cicero személyesen vettek részt az eseményekben, sőt irányítói voltak azoknak. A másik oldalon viszont egyre inkább a popularis párt tevékenysége bontakozott ki Clodius védelmében. P. Piso, Fufius és C. Curio vezetésével a popularis párt tömegei sorakoztak fel Clodius c'dalán az optimatákkal szemben. Caesar tevékenysége is ezt bizonyítja, Caesar ebben az időben közismerten már a popularis párt tényleges vezére volt. Ezért sem érdektelen megnézni azt, hogy milyen álláspontot foglalt el ő ebben a perben. Caesar a

/42/ Cic. Pro Milone 17.

/43/ Val. Max. : 8. 5.

/44/ Plut. : Cicero 29. ; Dio Cassius : Hist. Rom. 37. 46. Se. eca : Ep. 97. 2.

/45/ Plut. : Caesar 10.

/46/ Plut. : Cicero 29.

Bona Dea elleni szentségtörés hírének elterjedése után elvált feleségétől/47/
Ezután a bíróság Caesart is megidézte tanunak, de ő "azt vallotta, hogy semmit sem tud a Clodius ellen emelt vádakról."/48/ Elgondolkoztató Plutarchos azon megjegyzése, amelyben azt írja, hogy "egyések szerint Caesar igazi célja az volt, hogy a köznép /δῆμος /kegyét keresse, mert a Clodius felmentését óhajtotta."/49/

Tehát a popularis párt vezetője nem lépett fel Clodius ellen, pedig felesége révén személyesen is érdekelve volt az egész Clodius-féle ügyben. Tartózkodása mögött nyilvánvalóan politikai és pártérdekek húzódtak meg, a provinciájába készülő Caesar elutazása előtt semmiképpen sem akart a popularisok előtt rossz benyomást kelteni az általuk védett Clodius elleni fellépéssel. /50/

Caesar ilyen jellegű állásfoglalása, a római plebs és már 63-ban is az optimaták ellen fellépő "barbatuli iuvenes Catilinæ" szerepe, valamint az a tény, hogy mind P. Piso, mind Fufius és Clodius állandóan népgyűléseket tartottak, amelyekön a hangulatot Cicero, Cato és társai ellen fordították, feltétlenül azt igazolja, hogy Clodius ügyét az optimatákkal szembenálló popularis párt karolta fel.

Az események további menete ugyanezt bizonyítja. Miután a tárgyalás első napjának eseményei kedvezőtlenek voltak Clodius számára, ezért más eszközöket is igénybe kellett vennie, hogy megpróbálja az ügyet mégiscsak a maga javára eldönteni. Crassushoz fordult segítségért, aki ezt nem is tagadta meg tőle. Pénzét Clodius rendelkezésére bocsátotta, és egy rabszolgája segítségével megvesztegette a bírák tekintélyes részét./51/ Ez is megtette a magáét, az 56 bíró közül 31 Clodius felmentése, 25 pedig bünnössége mellett szavazott. Azonban minden valószínűség szerint nemcsak Crassus pénze hatott a bírákra, s talán nem is ez volt a legdöntőbb tényező, hanem az irányukban megmutatkozó "ellenséges közhangulat" Sőt

/47/ Dio Cassius : Hist. Rom. 37. 45. ; Plut. : Caesar 10.

/48/ Uo.

/49/ Plut. : Caesar 10.

/50/ Dio Cassius : Hist. Rom. 37. 45. App. : De bell. civ. 2. 14.

/51/ Cic. : Att. 1. 16. 5, Val. Max. : 9. 1. 7.

ezek mellett kétségkívül közrejátszott még egy olyan mozzanat is, ami csak fokozhatta a bírák félelmét, különösen azokét, akiket Crassusék esetleg nem is tudtak megvesztegetni. Cicero ugyanis említést tesz arról, hogy a tárgyalás másnapján rabszolgákkal volt tele a Forum: „... pleno foro servorum.”/52/ Már itt megtalálható Clodiusnak az a törekvése, amely később állandó jellegűvé vált: a rabszolgák felhasználása a politikai életben. Ez megzavarta az optimátákat is, mert eltávolították a tárgyalás színhelyéről./53/ A felvonultatott hatalmas rabszolgatömeg tehát fenyegetőleg hatott az optimátákra, de a bírákra is. Végül is — Ciceróék legnagyobb megrökönyödésére — Clodius felmentette a megfélemlített s részben meg is vesztegetett bíróságot.

Ezzel lényegében le is zárult a Clodius-ügynek az a része, amelyet közvetlenül a Bona Dea ellen elkövetett szentségtörés váltott ki. Clodius győztesen került ki, mert a felmentő ítélet révén elkerülte a száműzetést, amely elmarasztaló ítélet esetén rá vártna./54/ Ezek után most már nyugodtan elutazhatott Sziciliába, hogy ott az év hátralévő részében mint quaesior tevékenykedhessen.

Cicero és Clodius ellenséges viszonya ezzel a perrrel vette kezdetét. A Clodius-ügy részletes tárgyalása abból a célból történt, hogy bebizonyítsuk azt, hogy Cicero és Clodius ellenségeskedése már eredendően nem személyes, hanem politikai okokra vezethető vissza. Politikai jellegűvé válhatott azáltal, hogy az optimata párt által egységesen megtámadott Clodius, számos sikertelen kísérletezés után, nem talált máshol támogatásra, csak a popularis párt sorain belül. Maga Clodius korábban nem volt popularis, mert ezt Cicero feltétlenül megemlítette volna. Sőt éppen azt írja, hogy ez az ügy tette Clodius popularissá: „Atque hic ei gradus. . . P. Clodio. . . gradus ad rem publicam, hic primus est aditus ad popularem iactationem.”/55/ A popularis párt nem is azért károlta fel Clodius ügyét, hogy mint a soráiba tartozót védje meg az optimatákkal szemben, hanem egészen más, politikai célja volt ezzel. A továbbiakban azt szeretnénk megvilágítani, hogy a popularis párt miért vette védelmébe Clodius.

A Catilina-féle összeesküvés felszámolása idején — elsősorban Cicero erőfeszítéseinek eredményeképpen — szilárd politikai együttműködés

/52/ Cic. : Att. I. 16. 5.

/53/ Cic. : Att. I. 16. 9.

/54/ Cic. : Att. I. 16. 5.

/55/ Cic. : De har. resp. 20.

jött létre a senatori rend és a lovagrend között. Létrejött a "concordia ordinum", amely Cicero legfőbb politikai jelszavává lett. A "concordia ordinum" vagy másképpen "consensus ordinum" az optimata párt legjelentősebb támasza volt, s amely a Catilina-féle összeesküvés felszámolásakor fényesen kiállta a próbát. Hatalmas fegyvert jelentett ez az optimata párt kezében, amelyre támaszkodva megszilárdíthatta hatalmi helyzetét a köztársaságban. A 63 után bekövetkezett politikai események azonban azt mutatták, hogy ez a "concordia ordinum" egyrészt mégsem nyújtott oly biztos védelmet az optimata párt elleni támadásokkal szemben, másrészt pedig belülről sem bizonyult olyannyira szilárdnak, hogy huzamosabb ideig betölthette volna azt a szerepet, amelyet neki Cicero és politikai elvtársai szántak. A külső támadások - amelyek egy erőteljes optimata párt ellenes mozgalom fellendüléséről tanuskodnak - , valamint a belülről jelentkező problémák következtében 60 elejére már fel is bomlott a senatori rendnek és a lovagrendnek ez a politikai szövetsége. Ezért írta 60. január 22-én Cicero a következőt: ". . . ordinum concordiam diiunxit." /56/ Az optimata párt elleni támadás nem sokkal Catilina társainak kivégzése után már tapasztalható volt. Itt nem feladatunk a Catilina-féle mozgalommal behatóbban foglalkozni, annyit azonban le kell szögeznünk, hogy szerintünk a popularis párt feltétlenül valamilyen pozitív kapcsolatban volt Catilináékkal. Gondoljunk csak olyan tényekre, mint Caesar szerepe, róla tudjuk, hogy Catilina társainak kivégzése ellen foglalt állást, vagy arra, hogy az összeesküvés felszámolása során Cato javaslatára a senatusnak jelentős mértékben csökkentenie kellett a gabona árát Rómában, hogy a forrongó római plebsset lecsillapíthassák. /57/ A későbbiek során pedig ismét csak Caesar volt az, aki a legmesszebbmenőkig támogatta azt a Metellus Nepost, aki hivatalos fórumon - néptribunusi hatalmával élve - első ízben szállt szembe nyíltan Ciceróval Catilina társainak kivégzése miatt még 63 decemberében. Metellus Nepos fellépésének második mozzanata az volt, amikor hadseregével együtt akarta Pompeiust Itáliába hivatni, ami kétségkívül rendkívül nehéz és veszélyes

/56/ Cic. : Att. I, 18. 3.

/57/ Plut. : Cato Minor 26.

helyzetbe hozta volna az optimata pártot.

Az optimata párt ellen indított támadások sorába illeszkedett bele aztán a Clodius-féle per is. A popularis párt, ha elfogadjuk azt, hogy kapcsolatban állt Catilináékkal, akkor nyilvánvalóan azért szállt sikra Clodius védelmében, hogy az optimata párt által tragikusnak felfogott ügyben az áldozatot megmentve elvi vereséget okozzon Ciceróéknak. Cicero maga is politikai vereségnek fogta fel Clodius felmentését: „Rei publicae statum illum, quem tu meo consilio, ego divio confirmatum putabam, qui honorum omnium coniunctione et auctoritate consulatus mei fixus et fundatus videbatur, elapsum scito esse de manibus uno hoc iudicio.” /58/ Sőt Cicero nyíltan megírja azt is, hogy szoros kapcsolatot lát a 63-as események és a Clodius-per között. Úgy látja, hogy azok, akik Catilina bukásával vereséget szenvedtek, most Clodius felmentésével is bosszút akartak állni az optimatákon: „Nam plane ita putaverunt, cum religio, cum pudicitia, cum iudiciorum fides, cum senatus auctoritas concidisset, fore ut aperte victrix nequitia ac libido poenas ab optimo quoque peteret sui doloris, quem improbissimo cuique inusserat severitas consulatus mei.” /59/ S hogy nemcsak Cicero fogta fel ilyen értelemben a dolgot, hanem az egész optimata párt, azt egyebek mellett azzal védjük igazolni, hogy Clodius felmentése után Ciceróék minden különösebb nehézség nélkül keresztülvitték a senatusban, hogy Piso consultól, Clodius legbuzgóbb pártfogójától, elvegyék a már régebben neki odaígért Szíria provinciát. /60/ Catilináék és a popularisok között fennállt pozitív kapcsolatot bizonyítja az is, hogy a popularis párt sohasem tekintette törvényesnek Ciceróék eljárását Catilina kivégzett társaival szemben. Ezt különösen Caesar tevékenysége mutatta nagyon jól, s erre fentebb már hivatkoztunk is. Ezt a szempontot is figyelembe véve világosan áll előttünk, hogy milyen megfontolások alapján vette oltalmába a popularis párt Clodius, Catilina társai elleni eljárás rendkívüli senatusi határozat alapján történt, s az optimata pártnak volt elég bátorsága és ereje is, hogy ennek a rendkívüli megbízatásnak eleget is tegyen azzal, hogy a

/58/ Cic. : Att. I. 16. 6.

/59/ Cic. : Att. I. 16. 7.

/60/ Cic. : Att. I. 16. 8.

hosszu idők folyamán kialakult római közjogi felfogással szemben a 'ius provocationis ad plebem' régóta alkalmazott hagyományát felrúgva kivégeztesse Lentulusékat. Clodius esetében a senatusi határozat alapján rendkívüli bíróságot kellett volna összehívni. Ez kétségkívül az optimata párt hatalmának a demonstrációja akart lenni, hiszen emint a tények is mutatták, a szokott módon összeállított rendes bíróság is nyugodtan letárgyalhatta az ügyet, hiszen jogi szempontból semmi sem indokolta azt, hogy az eredeti elgondolásnak megfelelően rendkívüli bíróság előtt folyják le a per. Az optimata pártnak a rendkívüli bíróság összehívására való törekvése mögött az a célkitűzés is meghúzódott, hogy a leghatározottabban és egyszersmind a legszigorúbban toroljon meg minden olyan cselekvést, amely összeütközésbe került az alapvető optimata principiumokkal. Ezeket legvilágosabban Cicero fogalmazta meg. Ő a következőkben jelölte meg azokat az alapelveket, amelyek az "otium cum dignitate" elve alapján élő optimaták egész tevékenységét örök időkre megszabják, s amelyeket élete árán is meg kell védenie minden optimatának: ". . . religiones, auspicia, potestas magistratum, senatus auctoritas, leges, mos maiorum, iudicia, iuris dictio, fides, provinciae, socii, imperii laus, res militaris, aerarium."/61/ Kétségtelen, hogy ezek közül Clodius a religio ellen súlyosan vétett. Cicero maga így fogalmazta meg ezt később: "Deorum ignes, solia, mensas, aditos ac penetrales focos, occulta, et maribus non invisá solum, sed etiam inaudita sacra, inexpiabili scelere pervertit. "/62/ Ezért buzgolkodott már kezdettől fogva oly hevesen Clodius ellen Cato, s ezért érthető az is, hogy Cicero szintén elmarasztalóan nyilatkozott már eleve Clodius tetteről, s amikor látta, hogy egyrészt Pompeius a senatus oldalára állt, másrészt pedig egész pártja, Cato, Lucullus, Hortensius, Catulus, Messalla, Favonius és a többiek vezetésével - a saját jól felfogott érdekének megfelelően - egységesen fellép a popularis párt által védelmezett Clodius ellen, most már sem habozott tovább, a többiekhez hasonlóan tiltette magát azon a tényen,

/61/ Cic. : Pro Sestio 46.

/62/ Cic. : De har. resp. 27.

hogy korábban egy táborban harcolt Clodiusszal Catilináékkal szemben, s ő maga is tevékenyen fellépett Clodius ellen.

A popularis párt viszont nem nézhetette közömbösen, hogy ellenfele ismét rendkívüli törvényekkel akar élni, nem nézhetette tétlenül azt, hogy az optimata párt ismét korlátlan eszközökhöz folyamodják, még akkor sem tehette ezt, amikor eredendően nem politikai jellegű problémáról volt szó, de világos volt előtte, hogy minden olyan akció, amelynek során az optimata párt a senatus akaratának korlátlan érvényt szerez, ezáltal a saját hatalmi pozícióit erősíti meg a köztársaságban, ezzel viszont magától értetődően egyúttal a popularis párt helyzetét nehezíti meg. Ezért nem tulajdoníthatjuk véletlennek azt, hogy a popularis párt embere, Publius néptribunus, a leghatározottabban fellépett a rendkívüli bíróságra vonatkozó senatusi határozattal szemben, s végülis sikerült elérnie, hogy Clodius ügyét rendes bíróság tárgyalja. Egyébként már Ferrero is azon a véleményen volt, hogy Catilina társainak elítélése és Clodius ügye között ilyen összefüggés lehetséges: "A rendkívüli törvényszék javaslatát akkor, amikor a demokratapárt mindennap tiltakozott Catilina büntetésének törvénytelen elítéltetése ellen, a párt kihívásának tekintette és Clodius nyomban védelmébe vette. A törvény ellen élénk agitációt kezdtek és ebben vezetett Quintus Publius Calenus néptribun, aki a középosztályból kikerült férfiú volt. . . A konzervatívok viszont, hogy ellenérszakot fejtsenek ki, makacsul ragaszkodtak a szentségtörő elítéltetéséhez, úgy hogy Clodius gáláns kalandja végül is politikai viszályá nőtte ki magát, amelyben a legnevesebb embereknek részt kellett venniök."/63/

Amint látjuk, ebben a politikai viszályban a popularis párt a legkülönbözőbb eszközökkel próbálkozott meg: népgyűléseken szították a hangulatot az optimaták ellen, s nem is eredménytelenül; céljuk volt Pompeiust is megnyerni ügyüknek, ez azonban nem sikerült, azután megpróbálták megfélemlíteni Cicerót, majd megvesztegették a bírák egy részét, sőt rabszolgákat is vonultattak fel a Forumra, ami különösen nagy rémületet keltett az optimaták soraiban. A popularis pártnak ez a sokoldalu

/63/ Ferrero : i. m. I. kötet, 365 old.

és a legkülönbélebb eszközöket és módszereket felhasználó erőfeszítése azért, hogy Clodius mentse, azt mutatja, hogy itt nem egy ember személyes ügyéről volt szó csupán, hanem sokkal általánosabb szempontok játszottak közre, s amelyek fő motívuma a popularis párt tészeről az volt, hogy egy személyes ügy meglovaglása révén részt üssön az optimata párt hatalmi helyzetén.

Eddigi fejtegetésünket összefoglalva úgy gondoljuk, hogy Clodius és Cicero ellenségeskedése már eredendően politikai jellegűvé vált azáltal, hogy Clodius személyes ügye a popularis párt közbeavatkozása révén politikai perré nőtte ki magát. Ez volt az a döntő momentum, amely Clodius későbbi politikai tevékenységét olyan irányban szabta meg, amely csak a popularis pártnak kedvezhetett. A popularis párt védelme alatt sikerült Clodiusnak tette súlyosabb következményeit elkerülnie, s ez őt politikai tevékenységében a popularis pártihoz való csatlakozásra készítette. Ettől kezdve lett ő a popularis párt egyik legaktívabb tagja, majd egyik vezetője. Cicero és Clodius 61 tavaszán jelentkező konfliktusában tehát nem személyes jellegű ellentéteket kell látnunk, hanem a Cicero által is képviselt optimata párt és a Clodius védő popularis párt harcát, amely harc az utóbbi párt részére kettős eredménnyel zárult, egyrészt elvi-politikai győzelmet aratott ellenfelén, másrészt megnyerte magának Clodius.